

4. Тур М.Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів. – К.: ПАПАПАН, 2006. – 396 с.
5. Кононенко Б.И. Большой толковый словарь по культурологии. – М.: ООО «Издательство «Вече 2000», ООО «Издательство АКТ», 2003. – 512 с.
6. Василенко И.В. Политическая глобалистика. – М.: Логос, 2003. – 360 с.
7. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу. – К.: Альтерпрес, 2003. – 264 с.
8. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс // Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.
9. Назарчук А.В. Етика глобалізуючого общества. – М.: Директмедиа Паблішинг, 2002. – 381 с.
10. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі. – К.: Лібра, 2003. – 248 с.

УДК 281.9(477)

І.А. Бальжик

СОЦІАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

Основна соціальна роль Церкви в демократичному суспільстві – роль неупередженого морального судді, який підтримує загальнолюдські цінності, права і свободи громадян, милосердя і гуманізм у житті суспільства, закликає громадян і саму державу діяти, виходячи з вимог совісті [1]. Друга важлива роль Церкви – служіння ближньому і суспільству в цілому. Як указує С. Косовської, «служіння ближньому і творіння благих справ в ім'я Христа є основою соціальної поведінки кожного християнина і суспільства християн в їх соборності. Це відкриває необхідність і перспективу соціального служіння Церкви. Шляхами такого служіння є як традиційна благодійність, так і систематична діяльність у вигляді соціальної роботи. На жаль, в нашій країні традиційні форми соціального служіння Церкви були заборонені або суворо регламентовані державою. У цей час, повертаючись на кола свого соціального життя, Церква відроджує властиві їй вироблені століттями форми громадського служіння і розвиває нові» [2].

Богословськими, теоретичними засадами соціальної доктрини виступають основні ідеї Святого Писання, учення «отців церкви», духовних авторитетів, рішення національних і міжнародних зборів духівництва (соборів), настанови керівників конфесій, дослідження теологів, релігійних філософів, соціологів тощо.

Особливості національних державно-церковних відносин привели до того, що Церква не мала системно вираженої соціальної доктрини. Проте це не означає повного ігнорування цього питання православною думкою. Так, І.С. Бердников, один із провідних теоретиків Церкви, ще на початку ХХ ст. розробив основи соціальної концепції Православ'я, хоча не використовував прямо цього терміна. Дослідник його творчості А.Ю. Міхайлов пише: «Те, з чим працював і що відстоював у своїх працях і виступах І.С. Бердников, сьогодні може бути передане поняттям «соціальна доктрина» православної церкви. ...це поняття є аналітичною

конструкцією, що дозволяє описувати «ідеологію», стратегією і практикою відносин церкви з російським суспільством і державою» [3].

Сучасна Російська Православна Церква висловила свою позицію в житті сучасного суспільства, прийнявши на Архієрейському Соборі РПЦ у серпні 2000 р. «Основи соціальної концепції Російської православної церкви». У цього змістовного документа 16 глав, які розкривають сучасне бачення Церквою світських відносин [4]. Положення концепції не є обов'язковими для інших автокефальних православних церков. Але УПЦ (МП), будучи частиною РПЦ, керується даною концепцією у своїй безпосередній діяльності.

Соціальне учення Православної Церкви – є її уявлення про суспільний ідеал і думка про сучасне її суспільство, засноване на православній традиції [5].

Необхідність соціальної концепції Церкви впливає з того, що християнство для християнина є, образно кажучи, не тільки «релігією для внутрішнього вжитку», але і принципом його життя в цілому, включаючи його соціальний, культурний, політичний, економічний і навіть екологічний і біоетичний аспекти. Орієнтація християнина в соціумі вимагає наявності у Церкви уявлення про соціально належне, про певний соціальний ідеал, який сприймається в есхатологічній перспективі спасіння [6].

В умовах свободи Церкви вироблення соціального учення РПЦ стало абсолютно природним і необхідним. Священникам і мирянам потрібно знати принципи своєї взаємодії (на особистому й інституційному рівнях) з навколишнім світом. Наприклад, православне духовенство традиційно не бере прямої участі в політиці, але миряни можуть це робити, не перестаючи бути при цьому православними християнами.

В Основах висвітлене широке коло проблем: церква і нація; церква і держава; християнська етика і світське право; церква і політика; праця та її плоди; власність; війна і мир; злочинність, покарання, виправлення; питання особистості, сімейної і суспільної моральності; здоров'я особистості й народу; проблеми біоетики; церква і проблеми екології; світські культура, наука, освіта; церква і світські засоби масової інформації; міжнародні відносини; проблеми глобалізації і секуляризації.

Особливий інтерес викликає позиція Церкви щодо держави, існуючої влади, сильних світу цього. Після довгих років пошуків оптимальної моделі взаємовідносин з державою (симфонії) і, очевидно, враховуючи складність і невизначеність нинішніх суспільних умов, РПЦ заявляє про необхідність дистанціюватися від будь-якого державного ладу, існуючих політичних доктрин, конкретних суспільних сил, зокрема тих, що перебувають при владі. Відмова від залучення до політики виражається, зокрема, у підкресленні небажаності членства священнослужителів у політичних партіях, рухах, блоках, у першу чергу тих, що ведуть передвибірну боротьбу, недоцільності їх балотування до представницьких органів. Це принципово нове і позитивне положення в соціальному ученні Церкви, хоча на практиці нерідко подібні настанови реалізуються непослідовно.

Звичайно, Церква, виходячи із своїх традиційних позицій, є законослухня-

ною, лояльною до держави і готова до співробітництва з нею, але в документі чітко заявлено, що ця лояльність має межі.

Сучасна позиція Церкви виглядає більш доцільною, і з погляду її довгострокових інтересів для 1000-річного інституту, очевидно, не має необхідності безпосередньо пов'язувати себе з тим або іншим політичним ладом або системою влади, які можуть існувати десятиліття або того менше. Говорячи про ставлення Церкви до держави, патріарх Олексій II охарактеризував її як позицію «критичної солідарності».

У третьому розділі Концепції «Церква і держава» міститься інформація про розвиток взаємовідносин церкви і держави, робляться спроби осмислення держави з релігійної точки зору. Не дивно, що розділ написаний у дусі балансування і зваженості оцінок. Окрім внутрішніх методологічних труднощів поєднання абсолютного і відносного в соціально-політичній сфері, це обумовлено тим, що Православ'я існує не тільки в Росії, але й у багатьох інших країнах. Десь воно є державною релігією, а десь відокремлено від держави. Тому, незважаючи на те, що вищі православні ієрархи в Росії неодноразово раніше позитивно озивалися про принцип відокремлення Церкви від держави як гарантії церковної свободи і невтручання Церкви і держави в справи один одного, в ОСК не прозвучало подібної думки. Це можна зрозуміти. З погляду Церкви, відокремлення її від держави – не самоціль. Головне – щоб була свобода Церкви.

Щодо основних богословських положень Концепції про соціальне служіння слід зазначити, що одним із них є положення про те, що, виконуючи місію спасіння роду людського, Церква робить це не тільки через пряму проповідь, а і через добрі справи, спрямовані на покращення духовно-морального і матеріального стану навколишнього світу. Для цього вона вступає у відносини з державою, навіть якщо вона не має християнського характеру, а також з різними громадськими організаціями й окремими людьми, навіть якщо вони не ідентифікують себе із християнською вірою. Не «ставлячи прямого завдання повернути всіх в православ'я як умову співпраці, Церква сподівається, що загальне благодіяння приведе людей до пізнання Істини, допоможе їм зберегти або відновити відданість богоданним нормам, спрямує їх до світу, згоди та благодіяння, в умовах яких Церква може якнайкращим способом виконати своє спасіння» [7].

Згідно з Концепцією держава, зокрема світська, усвідомлює своє покликання заснувати життя народу на основі добра і правди, піклуючись про матеріальне і духовне впорядкування суспільства. Тому Церква може взаємодіяти з державою у справах, які служать на благо самої Церкви. Для Церкви така взаємодія повинна бути частиною її рятівної місії, яка включає всесторонню турботу про людину. Церква покликана брати участь в облаштуванні людського життя у всіх сферах, де це можливо, і об'єднувати зусилля з представниками світської влади. Умови церковно-державної взаємодії: відповідність церковної участі в державних справах природі Церкви, відсутність державного диктату в суспільних справах Церкви, незалучення Церкви до тих сфер діяльності держави, де її робота неможлива через канонічні та інші причини.

У положеннях Соціальної Концепції наголошується, що «ідеальна форма взаємостосунків між Церквою і державою історично могла бути вироблена лише в державі, що визнає Православну Церкву за найбільшу народну святиню, – іншими словами, у державі православної». У своїй сукупності ці принципи одержали назву симфонії Церкви і держави. Сутність її складає взаємну співпрацю, взаємну підтримку і взаємну відповідальність, без вторгнення однієї сторони у сферу виключної компетенції іншої...».

Слід також звернути увагу на IV розділ Концепції «Християнська етика і світське право», де, зокрема, вказується, що в тих випадках, коли людський закон абсолютно відкидає абсолютну божественну норму, замінюючи її протилежною, він перестає бути законом, стаючи беззаконням... Іншими словами, щоб залишатися законом, він зобов'язаний відповідати боговстановленим принципам, а не руйнувати їх. І далі підкреслено, що спроба створити засноване виключно на Євангелії цивільне, кримінальне або державне право не може бути спроможною, бо без воцерковлення повноти життя, тобто без повної перемоги над гріхом, право Церкви не може стати правом світу.

Багато положень Концепції говорять про взаємозв'язок світських і церковних нормативів. Зокрема, християнська етика вимагає зберегти для людини якусь автономну сферу, де її совість залишається «самовладним» господарем. Права на віру, на життя, на сім'ю є захистом підстав людської свободи від свавілля сторонніх сил. Ці внутрішні права доповнюються і гарантуються іншими, зовнішніми – наприклад, правами на свободу пересування, отримання інформації, набуття майна, володіння ним і його передачу.

Слід також відзначити, що Концепція – найважливіше джерело для розуміння позиції РПЦ з багатьох питань, на основі положення якого в найближчому майбутньому розвиватиметься її соціальне учення [8].

Оцінюючи значення Основ соціальної концепції РПЦ, можна дійти наступних висновків. Вперше в історії Православної Церкви ясно і чітко позначені такі взаємовідносини держави і Церкви, які найбільшою мірою відповідають ученню про «симфонію» світської і духовної влади. Вже одне це надає документу унікального історичного значення. У ньому одержує обґрунтування як безумовна незалежність Церкви, так і, за висловом Патріарха Олексія II, позиція «критичної солідарності» щодо держави. Сформульовані позиції з ключових соціально-етичних проблем нашого часу – у сфері біоетики, політичної, економічної, екологічної, сімейної, журналістської етики. Розкритий православно-етичний зміст основних соціальних понять – держави, права, нації, культури, економіки і політики, праці і власності, злочину і покарання, війни і миру тощо. Регламентовані інституційні відносини Церкви в різних сферах суспільного життя: взаємодія з державою і органами влади, із засобами масової інформації, участь у політичному житті суспільства [9].

На завершення слід констатувати, що для Української Православної Церкви Соціальна Концепція – важливий етап у справі формування громадянського суспільства.

Відзначимо, що УПЦ КП і УАПЦ хоча і не висловили свого ставлення до основ

Соціальної Концепції РПЦ, але судячи із сприйняття її положень, вони не заперечують таких відносин між Церквою і державою.

Серед найважливіших складових соціальної доктрини Православної Церкви – сучасна інтерпретація вчення про симфонію духовної і державної влади як взаємну співпрацю і відповідальність при повній рівноправності й невторюванні у справі один одного. При цьому характерним є широке трактування поля співпраці Церкви з державою, яка охоплює всі питання, значущі для Церкви і суспільства (налічують 19 пунктів), – від протидії функціонуванню псевдорелігійним структурам до профілактики правопорушень.

Даний документ, що систематично висловлює ряд нових питань, а також дає нові інтерпретації традиційних проблем, безумовно, значне явище не тільки для РПЦ, але і для Православ'я у всьому світі.

Література

1. Филатов С.Б. Новое рождение старой идеи: православие как национальный символ // ПОЛИС. – 1999. – № 3. – С. 146.
2. Косовский С. Социальное служение на пути воцерковления общества // http://pravoslavie.org.ua/index.php?r_type=author&action=fullinfo&id=4305
3. Михайлов А.Ю. «Социальная доктрина» православной церкви в трудах И.С. Бердникова: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Казань, 2006. – С. 5.
4. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви // Информационный бюллетень ОВЦС МП. – 2000. – № 8. – С. 3-110.
5. Костюк К.Н. Возникновение социальной доктрины Русской православной церкви // Общественные науки и современность. – 2001. – № 6. – С. 115, 118.
6. Игумен Вениамин Новик. Социальное учение Православной церкви // Религия и право. – 2000. – № 5. – С. 4-8.
7. Основы социальной концепции Украинской Православной Церкви. – К.: Информ.-изд. Центр УПЦ, 2002. – С. 3.
8. Каневский К. Социальная концепция Русской православной церкви // Российская юстиция. – 2003. – № 2. – С. 59.
9. Костюк К.Н. Возникновение социальной доктрины Русской православной церкви // Общественные науки и современность. – 2001. – № 6. – С. 127.
10. Бондаренко В.Д. Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні: Наук. зб. / Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України / А.М. Колодний (гол. ред.). – К.: VIP, 2001. – С. 181.
11. Мчедлов М. Особенности конфессиональной социальной доктрины // Религия и право. – 2001. – № 2. – С. 19-21.
12. Омельченко А. Соціальне служіння церкви як реалізація її соціальної доктрини (на прикладі сучасного православ'я) // Вісник Укр. акад. держ. упр. – 2003. – № 2. – С. 341-348.
13. Яковюк І. Виникнення та розвиток концепції соціальної держави // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 2 (25). – С. 27.